

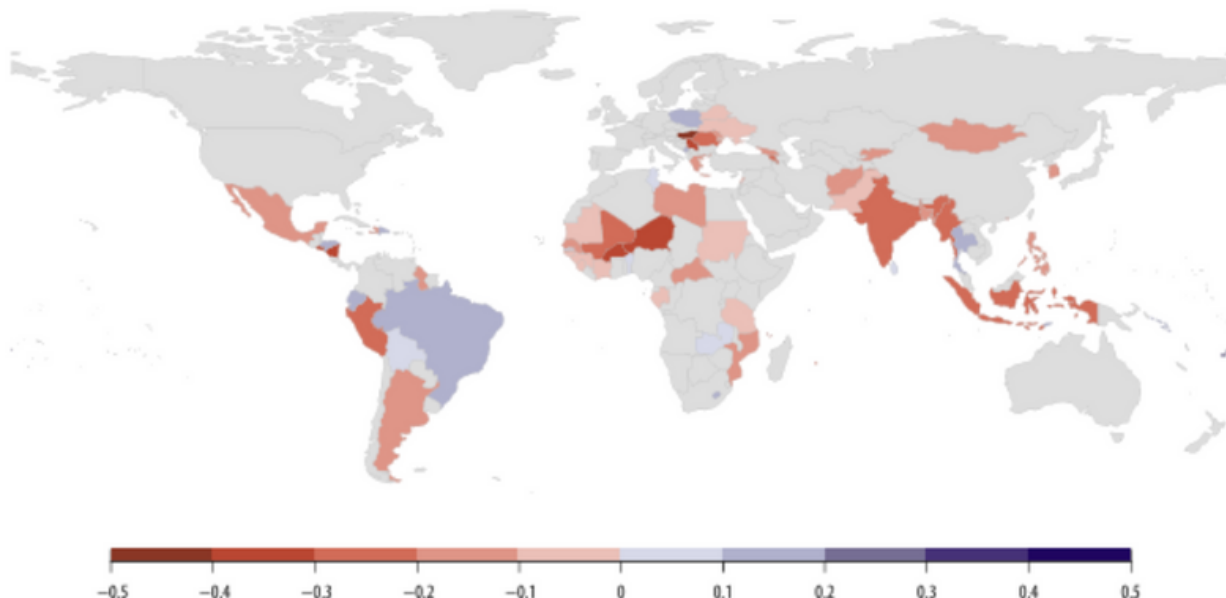
EUROPA STÅR MIDT I EN DEMOKRATISK STRESSTEST, MEN DER ER HÅB FOR AT BESTÅ DEN

Af Liva Toft, Junior Analysekonsulent, Lui Andersen, Junior Analysekonsulent og Regitze H. Rohlfing, Analysechef, Nyt Europa

EN STILLE AUTORITÆR BØLGE SKYLLER IND OVER EUROPA

Demokratiet har trange kår i disse år og ifølge førende demokratiforskere befinder verden sig i en periode med demokratisk tilbagegang (Bermeo 2016; Levitsky & Ziblatt 2018; Diamond 2020). Hvor slutningen af det 20. århundrede var markeret af den ene bølge efter den anden af lande, der blev demokratiske, så har vi nu i 20 år i træk set flere lande gå den modsatte retning. Demokratimåleinstituttet Varieties of Democracy har i deres 2025-rapport konkluderet, at vi befinder os i en tredje bølge af autokratisering med en stigning på 275 pct. i antallet af autokratiserende lande fra 2004 til 2024 (V-Dem 2025). I modsætning til tidligere bølger af autoritarisme sker tilbageskridtet i dag ikke primært gennem statskup eller væbnede magtovertagelser, men gennem det som kaldes autokratisk legalisme. Dette er

en styreform hvor demokratisk valgte ledere bruger lovgivning, institutionelle ændringer og administrative greb til at underminere demokratiet indefra (Corrales 2015; Scheppele 2018; Ginsburg & Huq 2018). Det særlige ved denne form er, at den udspiller sig inden for lovens rammer, hvilket gør den vanskelig at opdage og bekæmpe i tide (Varol 2015; Rohlfing 2025). Lovens autoritet bruges til at give illegitime handlinger et skær af legalitet, mens den reelle demokratiske substans udhules (Scheppelle 2018; Bornemann 2022). Eksempler fra bl.a. Polen og Ungarn har vist hvordan enkelte tiltag ofte i sig selv ikke er et problem, men at de i kombination med hinanden bliver til en giftig cocktail, der udhuler demokratiet. Forskningen peger på, at dette gradvise skift fra demokrati til autokrati udgør en særlig alvorlig trussel, fordi institutionerne ser intakte ud, mens deres substans langsomt forsvinder (Levitsky & Ziblatt 2018).

FIGUR OVER AUTOKRATISERENDE (RØDE) OG DEMOKRATISERENDE (BLÅ) LANDE I 2024.
KILDE: VARIETIES OF DEMOCRACY, 2025

IKKE BLOT EN STYREFORM, MEN EN MÅDE AT LEVE PÅ

Denne langsomme udhuling af demokratiet peger på et mere grundlæggende problem: en kollektiv selvsikkerhed, der har fået mange til at betragte demokratiet som en selvfølge snarere end et projekt, der kræver vedvarende forsvar. Når man ser tilbage på demokratiets udvikling de sidste 20 år, kan man få det indtryk, at Fukuyamas berømte diagnosticering af 'historiens ende' i 1990'ernes liberal-demokratiske guldalder, ikke blot var en fejllæsning, men også havde en farlig sløvende effekt på demokratiernes forhold til demokratiet. Hans ide om den totale globalisering af markedet og det liberale demokratis endelige sejr som et næsten teleologisk udtryk for styreformens absolutte suverænitet blev en kort parentes, snarere end en politisk virkelighed. Det kan i bagklogskabens lys synes at verdens demokratier, i mangel på forestillede ideologiske alternativer, begyndte at opfatte sig selv som endestationer for historien i stedet for det de var; politiske fællesskaber med hårdt tilkæmpede demokratiske værdier, der ikke er mejslet i sten.

For at perspektivere hvad demokratisk recession har af betydning, politisk såvel som åndeligt, kan det være fordelagtigt at overveje hvad det egentlig er vi mener, når vi behandler fænomenet demokrati. Hos den danske demokrati-tænkter Hal Koch, er demokratiet ikke blot en politisk styreform, men en måde at leve på. Koch fremhæver demokratiet som et vedvarende fælles ordskifte af hvordan vi vil indrette vores samfund. Det er derfor ikke nok blot at reducere demokratiet til stemmeurnerne; det afgørende er, at mennesker kan mødes som ligeværdige borgere og føre en åben samtale om, hvordan vi gerne vil leve sammen.

Først gennem den frie dialektiske samtale, kan vi udleve demokratiets potentiale. Når institutionerne der faciliterer denne samtale undermineres, er selve demokratiets fundament under pres.

Set i dette lys er demokratiet ikke kun et spørgsmål om institutionelt design og styreform, men også en samtale om tillidsforholdet mellem borgere og stat. Når staten foretager aktive indgreb i borgernes rettigheder, uanset hvordan det forsøges legitimeret, svækkes tillidsforholdet i den sociale kontrakt, som gør det politiske fællesskab muligt. Spørger man oplysningsfilosofferne John Locke og Jean-Jacque Rousseau, er mennesket født frit, og skal, på trods af en portion nødvendig afståelse af suverænitet til staten, gerne fortsætte med at være det. Dette mente de, i et moderne civiliseret samfund, kun kunne realiseres gennem den sociale kontrakt, indgået mellem borgeren og staten.

Her bliver Montesquieus tredelingen af magten helt centralt. For at undgå at staten bemægtiger sig for meget magt og udvikler sig til en Hobbesiansk Leviathan, må magten fordeles og institutionelt kontrolleres mellem de tre. Når denne institutionelt indbyggede sikkerhedsforanstaltning perforeres; når domstolene politiseres, når medier intimideres, når civilsamfundet holdes ude af den demokratiske samtale, er det ikke bare en politisk udfordring; det er et angreb på hele den arkitektur, vores demokratiske system hviler på.

Historiens mange kampe for politisk medbestemmelse og borgerrettigheder minder os om, at kontrakten ikke er noget, der eksisterer af sig selv, men som først opstår

i det øjeblik, at borgerne træder frem i fællesskab og handler i det offentlige rum. På samme måde har demokratiet aldrig været en selvfølgelighed. Det eksisterer kun når vi udøver det og det forsvinder når vi stopper. Således kan den demokratiske amnesi som det moderne samfund øjensynligt har gennemgået siden Fukuyamas sløvende diagnose, ikke længere tåle at henfalde i tilfældigheder. Kampen om demokratiet udspiller sig i allerhøjeste grad stadigvæk, og har man sine rettigheder og friheden fra politisk undertrykkelse kært, er lige nu et godt tidspunkt at tage arbejdshandskerne på og råde vagt i gevær mod det autoritære genfærd, der på ny hjemsøger samfund på tværs af kontinenterne.

DEMOKRATISK TILBAGEGANG I EUROPA ER IKKE BLOT ET POLITISK MEN OGSÅ ET RETSLIGT ANLIGGENDE

Ingen lande synes at være immune over for denne nedslående demokratiske tilbagegang. Eksempler som Venezuela, Tyrkiet og USA viser, hvordan demokratier kan forvitte gennem autokratiske strategier (Diamond 2020). I Europa er tendensen ligeledes tydelig. De mest kendte eksempler er Ungarn og Polen, hvor den nuværende Fidesz regering i Ungarn og den tidligere PiS regering i Polen systematisk har svækket domstolenes uafhængighed, kontrolleret medierne og indskrænket civilsamfundets råderum gennem juridiske reformer og forfatningsændringer (Bernhard 2021; Pech & Scheppele 2017; Rohlfing 2025). I Ungarn har Fidesz siden 2010 gennemført en række konstitutionelle ændringer, der gradvist har koncentreret magten omkring regeringen, mens Polen under PiS oplevede en "illiberal judicialisering" med indgreb i domstolenes uafhængighed og disciplinære tiltag mod dommere, der håndhævede EU-retten (Bień-Kacała 2019; Scheppele 2018; Jałoszewski 2023). Problemet rækker dog langt ud over Central- og Østeuropa. Demokratiske tilbageskridt kan spores i flere gamle og tidligere stabile demokratier som Frankrig, Italien og endda i nogle henseender Tyskland og Danmark, hvor populistiske strømninger udfordrer institutionelle balancer og rettighedsbeskyttelse (Steuer 2022; Wind 2020; Chiodi 2021). Dette understreger, at demokratisk tilbagegang ikke er et perifert problem men en strukturel udfordring i hele Europa.

Hvor demokratisk tilbagegang i andre lande i verdenen ofte betragtes som et politisk eller moralsk spørgsmål, er medlemslande i EU også bundet af retslige forpligtelser til at respektere demokrati, retsstat og menneskerettigheder, jf. artikel 2 i TEU. Når et medlemsland undergraver demokratiet, udfordrer det derfor ikke kun sine egne institutioner, men også Unionens retslige og politiske fundament (Scheppele, Kochenov & Grabowska-Moroz 2020; Müller 2016). EU's værdier er ikke blot politiske målsætninger, men juridisk

bindende principper, som medlemslande er forpligtet til at leve op til, som også understreget af EU domstolen i bl.a. sin afgørelse Hungary v. Parliament and Council 2022. Denne retslige dimension betyder, at EU's håndtering af demokratisk tilbagegang både er et spørgsmål om politisk vilje og juridisk håndhævelse og det er netop denne dobbelthed der gør den europæiske situation særlig. Hvor autokratisk legalisme i fx Venezuela primært udfordrer den nationale demokratiske orden, så truer autokratisk legalisme i EU-medlemsstater selve Unionens sammenhængskraft, legitimitet og integrationsprojekt. Når et medlemsland ikke overholder grundlæggende demokratiske standarder, undermineres det Europæiske samarbejde, fra arrestordre til miljø-regulering, asylpolitik og det indre marked (Kochenov & Grabowska-Moroz 2023). Dette øger fragmenteringen i Unionen, skaber politisk mistillid og kan på længere sigt destabilisere EU som politisk fællesskab. Ungarns status som "elektoralt autokrati" (V-Dem 2024) har for eksempel skabt omfattende spændinger i EU, mens Polens retlige krise har udløst en række domme ved EU-Domstolen og ECtHR, der eksplicit knytter backsliding til traktatbrud (Kaiser 2023; Leloup et al. 2021).

NÅR DEMOKRATIET SMULDRER BETALER BORGERNE PRISEN

Udviklingen peger på, at Europas demokratiske udfordring ikke blot er et institutionelt eller juridisk anliggende, men nærmere et symptom på en dybere strukturel krise i det liberale demokrati selv. Det, vi ser udfolde sig i dag, er derfor ikke længere en kamp mellem forskellige politiske systemer, men en indre erosion af demokratiets egne grundprincipper. Det ender med at have vidtrækkende konsekvenser. Ikke kun for institutioner og stater, men også for den enkelte borger. Når demokratiets grundpiller svækkes, følger en række konkrete forringelser af rettigheder, friheder og dagligdags muligheder. For det første medfører tilbagegangen ofte svækkede rettigheder og ringere adgang til retfærdighed. Når domstole ikke længere er uafhængige, bliver borgernes retssikkerhed truet og dette gælder både i sager om sociale ydelser, arbejdstagerrettigheder, minoritetsbeskyttelse og ligebehandling (Grabowska-Moroz 2024; Rohlfing, 2022). For eksempel har forfatningsændringer i Ungarn og politisk kontrol over domstole i Polen reduceret borgernes mulighed for at få upartisk prøvelse af myndigheders beslutninger (Pech & Kochenov 2021). For det andet fører demokratisk tilbagegang ofte til mindre pluralisme og fri debat. Når regeringer centraliserer medieejerskab, indskrænker civilsamfundets råderum eller kriminaliserer kritiske stemmer, mister borgerne adgang til frie og mangfoldige informationskilder (Wind 2020). Det svækker demokratiets evne til at

fungere, fordi borgerne ikke længere kan træffe informerede valg, hvilket et centralt element i enhver demokratisk orden. For det tredje påvirker udviklingen den økonomiske og sociale tryghed. Flere studier viser, at retsstatslige problemer fører til lavere investeringsniveauer, mindre økonomisk forudsigelighed og stigende ulighed (Campos 2022; Kelemen 2020). Når den politiske magt koncentrerer, forringes de kontrolmekanismer, der normalt sikrer lige konkurrence, beskyttelse mod korruption og adgang til velfærdsydelser. For det fjerde er der alvorlige konsekvenser for EU-borgeres rettigheder på tværs af grænser. Retsstatens svækkelse i ét medlemsland underminerer gensidig anerkendelse af domme og tillid mellem medlemsstater (Scheppele & Pech 2022). Det betyder fx, at danske borgere i stigende grad kan risikere, at deres rettigheder ikke bliver beskyttet på samme måde, hvis de bor, arbejder eller studerer i et land med svag retsstat.

TRODS UDFORDRINGERNE, SPIRER NYE KRÆFTER FREM TIL KAMP FOR DEMOKRATIET

Denne udvikling til det værre peger dog ikke kun på en forvitring, men også på et vendepunkt. Vi står lige nu i et øjeblik af mulighed. Selvom autokratierne vokser på globalt plan og demokratiet kæmper for at bevare sin relevans, så spirer det i jordbunden. Modbevægelser, som nægter at acceptere tilbagegangen, unge generationer, civilsamfund og nye alliancer viser, at demokratiet stadig kan forny sig. Status quo er ikke længere tilstrækkeligt. Når vi står i en tid, hvor demokratiets legitimitet udfordres, bliver det afgørende, at civilsamfundet og nye aktører mobiliserer sig for at udløse det forandringspotentiale, som demokratiet stadig rummer. Spørgsmålet er derfor ikke længere, hvordan vi bevarer demokratiet, men hvordan vi nytænker det – med en håbeful agenda. Eksemplerne på denne modbevægelse er mange.

Et er klimabevægelsen Fridays for Future som viser, at demokratisk deltagelse ikke længere kun skal begrænses til valgurnerne, men i stedet også kan udfolde sig gennem sociale medier, demonstrationer og globalt samarbejde. Udviklingen og fremgangen i netop en bevægelse som Fridays for Future, er med til at give udtryk for et mere fleksibelt og netværksbaseret demokrati, hvor borgernes stemme bliver manifesteret i kollektiv handling. Og netop civilsamfundet spiller en vigtig rolle i konsolideringen af demokratiet (Larry Diamond). Det står mellem folket og magthaverne, mellem autonomi og samarbejde – men vigtigst af alt, så kan det ikke stå alene. Hvis demokratiet skal styrkes, og tendensen skal ændres så kræver det mere end modstand fra civilsamfundet – det kræver at vi tænker i nye baner og alliancer som er i stand til at bevæge sig ud over status quo.

VEJEN FREM FOR REVITALISERINGEN AF EUROPAS DEMOKRATISKE FUNDAMENT

Det er essentielt at der bliver dannet en stærkere europæisk solidaritet, netop gennem nye alliancer som bygger broer mellem civilsamfundet, ungdomsbevægelser og lokale aktører. Det er vigtigt at vi kigger ind i borgerengagement, den nye generation af forkæmpere, demokratisering af MFF'en, anti SLAPP-lovgivninger og koalitionsdannelse på tværs af hele Europa. Disse emner må være udgangspunktet for ændringer, og ikke bare for dialog – det er essentielt at der bliver handlet og taget stilling. Det er i mødet på tværs af forskelle og ligheder, at nye og håbefulde alliancer kan tage form – ikke som topstyrede partnerskaber, men som ligeværdige fællesskaber, hvor ideer og handlinger deles på tværs af baggrund og erfaring. Når civilsamsfundsaktører, unge og politikere sammen udvikler nye løsninger, opstår et nyt blik på, hvad demokratisk deltagelse kan være – åben, kreativ og mere inkluderende.

Disse møder peger mod en ny form for demokrati, hvor handlekraft ikke udspringer fra magtens centrum, men fra netværk af mennesker, der samarbejder ud fra fælles demokratiske værdier og håb. Det er her, spiren til fremtidens demokratiske alliancer bliver plantet – og hvor vi begynder at se demokratiet som en levende proces frem for et fast system.

I arbejdet med nye alliancer bliver håbet en afgørende drivkraft. De samtaler og ideer, som opstår, bør ikke kun være teoretiske, men konkrete udtryk for reelle handlinger for forandring. Netop derfor arrangere Nyt Europas konferencen "Standing up for Democracy and Rights" den 6-7. November under det danske EU formandskab. Gennem dialog, workshops og paneldebatter går vi til roden af problemet, fremsætter og diskuterer relevante forslag og skaber reel handling. Når vi vælger at kommunikere og handle baseret på håb i stedet for frygt, skaber vi en fortælling, der kan samle i stedet for at splitte. Konferencen viser, at håbet ikke er naivt, men praktisk. Der skal tages et opgør med kynismen der er funderet i håb og handling. Hvis demokratiet og de demokratiske værdier skal have en fremtid, skal vi ikke blot forsvare det, men også aktivt agere og handle. Og alt dette begynder med håbet og mødet mellem mennesker – i samtale, i samarbejde og i håbet om forandring.

Læs mere om konferencen på Nyt Europas [hjemmeside](#)

